

संक्षिलनात्मक मूल्याङ्कनम् - II (2013-14)

संस्कृतम् - नवमं षाठी ग्रात्मकम्

कक्षा - नववीणी

समय : होरात्रयम्

पूर्णाङ्कः 90

निर्देशाः

- (i) प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति।
 खण्डः (क) अपठित-३ ग्रन्थोधनम् - 10 अङ्कः;
 खण्डः (ख) रचनात्मक-व गार्वा - 15 अङ्कः;
 खण्डः (ग) अनुप्रयुक्त-व्याकरणम् - 30 अङ्कः;
 खण्डः (घ) पठित-३ ग्रन्थोधनम् - 35 अङ्कः;
- (ii) सर्वे प्रश्नाः ५ भन्निवार्याः।
- (iii) प्रश्नानाम् उत्तराणि खण्डानुसारं क्रमेणैव लेखनीयानि।
- (iv) प्रश्नसंस ब्रा अवश्यमेव लेखनीया।
- (v) उत्तराणि संरक्तेनैव लेखनीयानि।

खण्डः 'क'

अपठित-३ ग्रन्थोधनम् - (10 अङ्कः)

1 अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत।

10

श्रवणकुमारः पितृभवतः बालः आसीत्। तस्य मातापितरौ वृद्धौ नेत्रहीनौ च आस्ताम्। तयोः इच्छापूर्वी श्रवणः तौ तीर्थयात्रायै अनयत्। एकदा मार्गे तौ पिपासाकुलौ र गातौ। श्रवणकुमारः तौ वृक्षस्य अधः अवस्थाय जलम् आनेतुम् नदीतटम् अगच्छत्। यथा सः जलपूरणाय पात्रम् नद्याः जले अपातयत् तदा ध्वनिः अभवत्। दूरे अयोध्यायाः नृपः दशरथः आखेटाय विचरन् आसीत्। जलस्य शब्दं क्षुत्वा सः अचिन्तयत् यत् कश्चित् पशुः जलं पिबति। सः शब्दवेधिवाणम् अक्षिपत्। बाणेन श्रवणस्य हृदयं चिरम्। सः उच्चैः अक्रन्दत्। दशरथः शब्दम् प्रति अधावत्। इदं दृष्ट्वा सः नितराम् दुःखी अभवत् यत् तस्य बाणेन एकः बालः हतः। श्रवणकुमारः दशरथम् अवदत्। "मम मातापितरौ पिपासाकुलौ स्तः कृपया तौ जलम् पायत्।"

I. एकपदेन उत्तरत।

(i) श्रवणकुमारः कोदृशः बालः आसीत्?

(ii) श्रवणस्य हृदयं केन विद्धम्?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

(i) श्रवणकुमारः दशरथम् किम् अवदत्?

(ii) , जलस्य शब्दं श्रुत्वा दशरथः किम् अचिनतयत्?

III. निर्देशानुसारम् उत्तरत -

(i) 'अगच्छत्' इति क्रियापदस्य कर्ता कः?

(अ) श्रवणकुमारः   (ब) दशरथः

(स) नृपः   (द) बालः

(ii) 'तस्य माता पितरौ - - -' । अत्र तस्य सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्:

(अ) नृपाय   (ब) दशरथाय

(स) पित्रे   (द) श्रवणकुमाराय

(iii) 'समीपे' आस्य विलोमपदं गद्यांशे किम् प्रयुक्तम्?

(अ I) मार्गं   (ब) दूरं

(स) श्रुत्वा   (द) उच्चैः

(iv) 'आकर्ष्य' आस्य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयुक्तम्?

(अ) श्रुत्वा   (ब) दृष्ट्वा

(स) उच्चैः   (द) दूरे

IV. अस्य अनुच्छेदस्य कृते समुचितं शीर्षकं लिखत।

खण्ड; 'ख'

रचनात्मक- च नार्य- (15 अङ्गः)

२ मथुरा नगरे छात्रावासे निवसतः भवतः नाम तुषारः अस्ति। पित्रे लिखितं रक्तदानशिविरं विषयकं इदं पत्रम् ५
मञ्जूषायां दतैः पदैः पूरयत-

शास्त्री विद्यालयः छात्रावास
मथुरानगरात्
तिथि

पून्य पितृ महोदय

(i)

अत्र कुशलं तत्रास्तु। अद्याहं (ii) निवेदयामि यद अस्माकं विद्यालये गते सप्ताहे (iii)
आयोजितम्। अस्माकं कक्षा अध्यापकः

(iv) प्रमुखः आयोजकः। सः प्रथमं स्वरक्तं (v) तदन्तरम् दशमकक्षायाः पञ्च (vi)
एतस्मिन् शुभकार्ये अग्रेसरा: अभवन् तेषाम् उत्साहं (vii) मम मनसि अपि भावना
सज्जाता तथा च मयाऽपि स्वरक्तं प्रदत्तम्। आशासे यद् (viii) मम एतां भावनां ज्ञात्वा प्रसन्नो
भविष्यति। अहं पूर्णतया सकुशलोऽस्मि (ix) चिन्तया।

भवतः (x) पुत्रः

तुषारः

मञ्जूषा : रक्तदानशिविरम्, चरणबन्दना, भवन्तं, आज्ञाकारी, प्रायच्छत्, अलः,
शिविरस्य, छात्रा:, दृष्ट्वा, भवान्

३ मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया चित्रं दृष्ट्वा पञ्च वाक्यानि संस्कृतेन लिखत-

मञ्जूषा

शिखराणि, कुसुमानि, हरीतिमा तडागः, तरन्ति, कमलानि, वर्तिकाः, खण्डौ, पर्वताः, वृक्षाः, हंसाः, उत्तरे, वृक्षात्, दूरतः, सौन्दर्यम्।

अथवा

‘मम पुस्तकालयः’ इति विषयम् अधिकृत्य संस्कृतेन पञ्च वाक्यानि लिखते—

10

मञ्जूषा- पुस्तकालयः, समाचारपत्राणि, मञ्चे, पुस्तकालयाध्यक्षः, अनुशासनम्, छात्राः, पुस्तकानि, ज्ञानबर्धकः, तूष्णीम्, तिष्ठन्ति, कार्पाटिकायाम्।

खण्डः ‘ग’

अनुप्रयुक्त व्याकरणम्— (30 अङ्काः)

4 उचितशब्दरूपाणि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत—

6

(i) ..... सैनिकेभ्यः आदेशम् अयच्छत्।

(अ) राजा   (ब) राजभ्यः   (स) राजाः   (द) राजा

(ii) ..... बालिका वदति।

- (अ) गच्छन्   (ब) गच्छन्ती   (स) गच्छत्   (द) गच्छन्त्यः

(iii) अहं एवः ..... गृहम् आगमिष्यामि।
 (अ) भवान्   (ब) भवत्   (स) भवतः   (द) भवते

(iv) ..... सम्मानं कुरु।
 (अ) विद्वान्   (ब) विदुषाम्   (स) विद्वासम्पदा   (द) विद्वांसः

(v) मनसः ..... च संस्कारः संस्कृतिः कथ्यत।
 (अ) आत्मा   (ब) आत्मनि   (स) आत्मनः   (द) आत्मना

(vi) ..... मर्यादापुरुषोत्तमः रामः श्रेष्ठः।
 (अ) राजसु   (ब) राजा   (स) राजभ्याम्   (द) राजा

५ उचितसंख्यापदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत।

- (i) मृनिः नृपाय .. वरम् अगच्छत्। (एक)

(ii) ..... पुष्टे विकसतः। (द्वि)

(iii) ..... बालकेषु केवलं पोहितः पठति। (त्रि)

(iv) वृक्षे .. चटकाः कूजन्ति। (चतुर)

(v) ..... वटानाम् समाहारः 'पञ्चवटी'। (पञ्चन)

(vi) ..... नारे' एकः चतुरः नरः आसीत्। (एक)

६ प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितधातुरूपाणि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत।

- (vii) आवा भवती छावन्वृत्ति ..... |
 (अ) याचावहै (ब) याचामहै
 (स) याचै (द) याचध्वम्

(viii) ते श्लोक्याचनं ..... |

(अ) करोतु	(ब) कुरुताम्
(स) कुर्वन्तु	(द) कुरु
(ix) यूयं देशस्य विषये	
(अ) जानीयात्	(ब) जानीयुः
(स) जानीयात्	(द) जानीयाम्
(x) त्वं निरामयः	
(अ) स्तम्	(ब) स्त
(स) एधि	(द) अस्तु
(xi) ते सदा सुपाचकं भोजनं	
(अ) भक्षयेत्	(ब) भक्षयेदुः
(स) भक्षयेत्	(द) भक्षयेम्
(xii) तुष्यं पठनम्	
(अ) रोचेताम्	(ब) रोचेथाम्
(स) रोचेत्	(द) रोचेथाः

7 उचित-उपपदविभवतीना प्रयोगं रिक्तस्थानेषु कुरुत।

6

(xiii) बालाः	प्रति गच्छन्ति।
(अ) जन्तुशालाम्	(ब) जन्तुशालया
(स) जन्तुशालायाः	(द) जन्तुशालायाम्
(xiv) जनाः	अनन्तरम् एव सफलता प्राप्नुवन्ति।
(अ) उद्यमे	(ब) उद्यमम्
(स) उद्यमेन	(द) उद्यमात्
(xv)	किं प्रयोजनम्?
(अ) दुर्जनस्य	(ब) दुर्जने
(स) दुर्जनेन	(द) दुर्जनात्
(xvi) पितामही	स्निहयति।
(अ) पौत्रेण	(ब) पौत्रे
(स) पौत्राय	(द) पौत्राय
(xvii) रुदतः	पिता बहिः अगच्छत्।
(अ) बालस्य	(ब) बालम्
(स) बालाह	(द) बालाय
(xviii) संस्कृत भाषा	अलम्।

- (अ) सङ्गणकभाषाम्
 (स) सङ्गणकभाषायाः
- (ब) सङ्गणकभाषया
 (द) सङ्गणकभाषायै

8 अधोलिखितवाक्येषु प्रकृतिप्रत्ययों संबोध्य विभज्य वा प्रदत्तकल्पेण यः चित्ता लिखत।

6

- (i) कक्षायां छात्रया उच्चैः हस्तिः।
- (अ) हस् + तवतु   (ब) हस् + कत
 (स) हस् + शतु   (द) हस् + शानच्
- (ii) सैनिकः वीरगतिं _____। (प्र + आप् + कतवतु)
- (अ) प्राप्तवान्   (ब) प्राप्तः
 (स) प्राप्तवन्तः   (द) प्राप्तवती
- (iii) पाषाणं सोट्यनकर्मकरः स्वेदं परिमार्जयति।
- (अ) तुट् + कत   (ब) तुट् + शानच्
 (स) तुट् + शतु   (द) तुट् + कतवतु
- (iv) मातरं सेवमानापुत्री प्रसन्ना भवति।
- (अ) सेव् + शतु   (ब) सेव् + कतवतु
 (स) सेव् + कत   (द) सेव् + शानच्
- (v) तेन मन्त्रोच्चारणं _____। (कृ + कत)
- (अ) कृतः   (ब) कृता
 (स) कृतम्   (द) कृते
- (vi) अध्यापिका _____ छात्रान् बोधयति। (लिख् + शतु)
- (अ) लिखन्तीः   (ब) लिखन्
 (स) लिखितः   (द) लिखतः

खण्ड : 'घ'

पठित-३ ग्रन्थाधनम् - 35 अङ्कः

9 अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि उत्तर-पुस्तिकायां लिखत। 5

राजः जनकस्य अनुमत्या अष्टावक्रः पण्डितैः सह शास्त्रार्थं कृत्वा तान् अजयत्। अष्टावक्रस्य आत्मज्ञानं शास्त्रपाणिष्ठत्यं बुद्धिपाठव संवादिगुणजातं च निरीक्ष्य राजर्षिः जनकः प्रभावितः भूत्वा तस्मै निवेदितवान् “भगवन्! अहं भवदर्शनैः आत्मानं धन्यं मन्ये।

I. एकपदेन उत्तरत।

- अष्टावक्र न; कान् अजयत्?
- कः आत्मानं धन्यं मन्यते ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

अष्टावक्रस्य के गुणाः जनकेन निरीक्षिताः।

III. भाषिककार्यम् -

- “अजयत्” क्रियापदस्य किं कर्तृपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् -
 (अ) राजः (ब) तान् (स) पण्डितः (द) अष्टावक्रः
- ‘दृष्टवा’ इत्यर्थं गद्यांशे किम् पदं प्रयुक्तम्?
 (अ) दर्शनम् (ब) निरीक्ष्य (स) जनकः (द) प्रभावितः

10 निम्नलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नान् उत्तरतः- 5

भारतं चर्ते मे परं सम्बलं

भारतं नित्यमेव स्मरामि प्रियम्।

भारतेनास्ति मे जीवनं जीवनं

भारतायापितं मेऽखिलं च वेष्टितम् ॥८॥

(i) एकपदेन उत्तरत।

- अहं नित्यं कं स्मरामि ?
- मम अखिलं भ्रवलं कस्मै अर्पितं भवेत् ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत।

केन विना मम जीवनं जीवनं नास्ति?

(iii) भाषिककार्यम्-

11 अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा पृश्नान् उत्तर -

नगरपालः किं पठितोऽसि ?

तन्त्रावाय : आप्य भया गरुकले शिक्षा गहीता।

नगरपालः किं काव्यरचना जाग्रसि ?

तन्तुवाय : पश्यत् एव भवान् । तन्त्रसंयोजने व्यग्रोऽहं कथं काव्यं कर्मपि ॥

नगरपालः तर्हि त्वया मया सह राजसभा गन्तव्यम् ।

रेन्तुवाय : प्रसीदत् भवान् ! तत्र गत्वा किं करिष्यामि। दयस्त् मयि दयस्त्। तत्र

मम कार्यहानि: भविष्यति।

नगरपालः नाहं जाने। त्वया गन्तव्यमेव। एष राजादेशः। विसुज कार्यम्। इटि

आगच्छ मया साकंम्।

तन्तुवाय : राजादेश इति॑ गन्तव्यमेव, नास्ति उपायः। चलामि नगरपालक! चलामि।

(1) एकपदेन उत्तरतः-

(i) तन्त्रवायः कुत्र शिक्षां गृहीतवान् ।

(ii) अस्मिन् संवादे तनुवायः कोन सह वार्तालापं करोति ?

(2) पूर्णवाक्येन उत्तरतः ॥

तन्तुवायः कस्मिन् कार्यं व्यग्रः आसीत् ?

(3) भाषिककार्यम् :-

(i) 'त्यज' इति पदस्य कः पर्यायः संवादे प्रयुक्तः ?

(अ) दयस्व (ब) विसुज (स) कार्यहानि: (द) इटिति

(ii) 'गृहीता' इत्यस्याः क्रियायाः कर्तुपदं किम्?

(अ) गुरुकृले (ब) शिक्षा (स) मया (द) आम

12 अधोलिखितश्लोकयोः अन्वययोः रिक्तस्थानानि परंबत

(क) जाह्वीचन्दभागाजलैः पावितम् भानजानर्मदावीचिभिलालितम् ।

तुद्गभद्राविपाशादिधीर्भवितम् भूतले भाति मेऽनारतं भारतम् ॥

अन्वयः - जाह्वीचन्द्रभागाजलैः (i) भानुजा-न मौ-वं चिभिः (ii) तुद्गभद्रा (iii) भावितम्
(iv) भारतम् (v) अनारतम् भाति ।

(ख) वेदभाभासितं सत्कलालालितं रम्यसंगीतसाहित्यसौहित्यभूः ।

भारतीबल्लक्ष्मीझड़कृतैर्झड़कृतं भूतले भाति मेऽनारतं भारतम् ॥

अन्वयः - वेदभाभासितं (i) लालितम् रम्यसंगीतसाहित्य (ii) भारती बल्लक्ष्मी झड़कृतैः (iii) मे (iv) भूतले (v) भाति ॥

13

रेखांकितानि पत्तनि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत-

5

- 1 वृक्षः परस्य मुख्यस्य हेतोः सर्वमर्पयति ।
- 2 आप्रः जनानाम् अतितापं ह्यग्रययादलयति ।
- 3 निम्बस्य तरोः कटुता दाहहन्त्री ।
- 4 मूढमनुजाः निम्बस्य दोषगाथाः गायन्ति ।
- 5 वृक्षः परार्थे त्रिप्रातपं सहते ।

14

अधोलिखितानि वाक्यानि कथाक्रमेण संयोज्य लिखत -

5

- (1) प्रसन्नैः भोजः तस्मै कुविन्दाय प्रभूतं धनं दत्तवान् ।
- (2) भोजस्य अभिवादनं कृत्वा लक्ष्मीधरः तस्य राज्ये निवस्तुम् इच्छति ।
- (3) नगरे निरक्षरः न प्राप्तः अतः नगरपालः काव्यरचनाकौशलहीनं तनुवायम् आनयत् ।
- (4) राजा मन्त्रिणम् आदिशत् यत् सः विद्वान् अशिक्षितगृहे वासयितव्यः ।
- (5) राजा भोजः कलाप्रियः गुणजः विद्वान् च आसीत् ।
- (6) परं सः तनुवायः मुन्द्रकाव्यरचनाम् अकरोत् ।
- (7) लक्ष्मीधरः नाम विद्वान् भोजस्य राजसभाम् आगच्छत् ।
- (8) नृपः तनुवायस्य काव्येन प्रभावितः अभवत् ।
- (9) लक्ष्मीधरः भोजं प्रशासन् तस्मै आशीर्वादम् अयच्छत् ।
- (10) राजा रत्नकीधराय आवासस्य व्यवस्थाये नगरपालम् आदिशत् ।

15

रेखांकितशब्दानाम् अर्थान् विकल्पेभ्यः चित्वा लिखता ।

5

क मोदतां राजतं पावनं भारतं ।

(1) राज्य (2) सुशोभतां (3) राजानम्

ख भारतं वर्तते मे परं रुम्बते ।

(1) सर्वेभ्यः (2) श्रुतं (3) अश्रयः

ग भारताद्यार्पित मेऽखिलम् इति^१

(1) चतुर्षः (2) चेष्टा: (3) चक्षुः

घ भारतं दक्षते मे परं सम्बलं

(1) आसीत् (2) अस्ति (3) भविष्यति

ঙ भारतं नेत्यमेव स्मरामि प्रियम्^१

(1) सदैव (2) कदाचित् (3) अभुना

•००००००•